

*Sadiqov Yunus Musa oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: y.sadikhov@mail.ru
© Sadiqov Y.M., 2021*

UOT 332.02

AZƏRBAYCANDA SÜD İSTEHSALI VƏ EMALI: MÖVCUD DURUM VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi: tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanda süd istehsalı və emalının inkişaf etdirilməsi imkanlarının aşkar edilməsi, heyvandarlığın ərzaq təhlükəsizliyində strateji rolunun müəyyən edilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası: tədqiqat işi müqayisəli təhlil, statistik təhlil, müşahidə və məntiqi ümumiləşdirmə kimi tədqiqat üsulları əsasında yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti: məqalədə Azərbaycanda süd istehsalı və onun emalının mövcud vəziyyəti təhlil edilərək qiymətləndirilmiş, inkişaf perspektivinə dair məlumat və tövsiyələr təqdim olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələri: ölkənin qeyri-neft sektorunda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və səmərəliliyin artırılması istiqamətində, eyni zamanda əhalinin tələbatının yerli məhsullar hesabına təmin edilməsi ilə əlaqədar heyvandarlıq və onun emal müəssisələrinin inkişafı prioritet sahə kimi göstərilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi: süd istehsalı və emalının inkişafında klasterlərin daha səmərəli ola biləcəyi əsaslandırılmış və bəzi konkret təkliflər verilmişdir. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti verilmiş təklif və tövsiyələrdə öz əksini tapmışdır ki, bu da əhalinin süd məhsulları ilə tam təmin edilməsində, rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, xərclərin azaldılması və ölkədə heyvandarlığın inkişafı üçün əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: süd, süd emalı, idxal, damazlıq, özünütəminatmə, lizinq, heyvandarlıq

G İ R İ Ş

Azərbaycanda heyvandarlığın tarixi çox qədimdir. Bu sahədə qazanılmış zəngin təcrübə, uzun illər yaranmış və möhkəmlənmiş ənənə, kəndlilərin tarixən heyvandarlığa bağlılığı meyli hazırda bu sahənin inkişafı üçün böyük imkanlar yaradır.

SSRİ adlı imperiya dağıldıqdan sonra Azərbaycanın müstəqillik əldə etdiyi ilk dövrlərdə kənd təsərrüfatının bir çox sahəsi kimi, heyvandarlıq sahəsi də tənəzzülə uğramağa başladı. Mal-qaranın baş sayı və ölkədə heyvandarlıq məhsullarının istehsalı kəskin surətdə azalmağa başladı.

Qeyd edək ki, heyvandarlıq ölkə əhalisinin ət və süd məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahənin inkişaf etdirilməsi üçün potensial böyükdür və bununla əlaqədar hazırda bir çox işlər həyata keçirilir. Əsas problem mövcud mal-qaranın cins tərkibinin yaxşılaşdırılmasıdır ki, bu məqsədlə xaricdən müxtəlif cinslərə aid yüksək məhsuldar heyvanlar gətirilərək lizinq yolu ilə fermerlərə satılır. Bu cinslərə südlük

cins olan Holştein-friz, Şvis, Simmental, ətlik cins olan Aberdin-anqus, Hallovey, Şarole və Limuzin kimi cinsləri misal göstərmək olar. Eyni zamanda ailə-kəndli və fermer təsərrüfatlarında çoxlu miqdarda mələz və yerli, az məhsuldar heyvanlar da saxlanılır ki, dövrü olaraq bu heyvanların təmiz qanlı damazlıq heyvanlarla və ya məqsədli formada yetişdirilmiş mələzlərlə əvəz etmək zəruridir və bu məqsədlə damazlıq işləri aparılır.

Heyvandarlığın davamlı inkişafının təmin edilməsi və onun müasirləşdirilməsi üçün bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Belə ki, artıq ətlik-südlük istiqamətli yeni ailə-kəndli təsərrüfatı nümunələrinin yaradılması prosesi həyata keçirilməkdədir. Yeni modern təsərrüfat dedikdə mümkün qədər az maliyyə sərfiyyatına malik tövlə kompleksi (mexanikləşmiş sağım, südün soyudulması üçün avadanlıq, kompüterləşmiş qeydiyyat sistemi və s.), yem bitkilərinin (yonca, qarğıdalı, sorqo, arpa, buğda və s.) əkin sahəsi və yüksək aqrotexniki qaydada bitkilərin becərilərək yemlərin hazırlanması nəzərdə tutulur.

Heyvanların cins tərkibinin yaxşılaşdırılması məqsədilə süni mayalama tədbirlərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması istiqamətində də işlər davam etdirilir. Bu məqsədlə Zona Baytarlıq laboratoriyaları heyvan toxumları və maye azot ilə təchiz edilir. Toxumun respublikada 13 məntəqədən paylanması təşkil edilmişdir ki, bu da mütəxəssislərin vaxt itkisinin qarşısının alınmasına və xərclərinin azalmasına şərait yaratmışdır.

Ölkədə yem bitkilərinin əkin sahələrini genişləndirməklə möhkəm yem bazasının yaradılması heyvandarlığın inkişaf etdirilməsində vacib məsələlərdən biridir. Xüsusilə, yem istehsalını artırmaq məqsədilə təbii yem bazası olan otlaqların yaxşılaşdırılması üçün real tədbirlər həyata keçirilməklə, mal-qaranın tam qiymətli balanslaşdırılmış yemlərlə yemləndirilməsinə nail olmaq mümkündür.

Bir çox yerli və xarici müəlliflər süd istehsalı, emalı, saxlanması, daşınması və onun iqtisadi göstəriciləri ilə əlaqədar kitab və monoqrafiyalar qələmə almışlar. Bunlardan professor İ.İbrahimovun “Aqrar sahənin iqtisadiyyatı” monoqrafiyasını göstərmək olar ki, müəllif burada Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, o cümlədən süd məhsullarının istehsalı və emalından, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyindəki rolu və digər iqtisadi göstəricilərdən ətraflı bəhs etmişdir [7].

Ümumrusiya Süd Sənayesi Araşdırma İnstitutunun “Süd. Emalı və saxlanması” adlı kollektiv monoqrafiyası [8] Truxaçev və başqalarının “Süd: istehsal vəziyyəti və problemləri” monoqrafiyası,[9] və Mamaev və Самусенко:nun: “Süd işi” adlı monoqrafiyalarında[10] süd istehsalı və emalı prosesləri, kəmiyyət və keyfiyyətinə təsir edən amillər, daşınmasının, saxlanmasının və satışının təşkili və bir çox digər göstəricilər, o cümlədən süd sənayesinin müxtəlif sahələrinə elmi dəstəyin nəzəri və praktiki aspektlərindən bəhs etmişlər.

Süd istehsalının mövcud durumu və inkişaf istiqamətləri

Azərbaycanda Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsinin həyata keçirilməsi məqsədilə süd emalı və ət istehsalı üzrə müəssisələrin yaradılmasının daha məqsədəuyğun olduğu rayonlar müəyyənləşdirilib. Xüsusilə Xaçmaz, Quba, Şabran, Şəmkir, Goranboy, Qazax, Samux, Şəki, Oğuz, Cəlilabad, Astara, Yardımlı, Şamaxı, Ağsu, Qobustan, İsmayıllı, Ağdam və Füzuli rayonları süd emalı müəssisələrinin yaradılması üçün məqsədəuyğun hesab olunur. Süd emalı və ət istehsalı üzrə müəssisələrin yaradılmasının məqsədəuyğun olduğu rayonlar isə Sabirabad, Saatlı, İmişli, Ağdaş, Bərdə, Neftçala və Ucar rayonları hesab edilir [1].

Heyvandarlıq təsərrüfatlarının, o cümlədən südcülük təsərrüfatlarının gəlirləri istehsalın məhsuldarlığından, yəni hər inəkdən sağılan süd və ətlik mal-qaranın gündəlik çəki artımından birbaşa asılıdır. Buna görə də heyvandarlıqda yüksək məhsuldarlığın əldə olun-

AUDİT 2021, 2 (32), səh.89-98.
AUDIT 2021, 2 (32), pp. 89-98.

masının əhəmiyyəti çoxdur. Bu göstəricilərə, yəni yüksək məhsuldarlığa təsir edən əsas amillər isə aşağıdakılardır:

- Heyvandarlıq təsərrüfatlarında yüksək məhsuldarlığa malik cinslərin yetişdirilməsi;
- İnnovasiyalı idarəetmə, davamlı nəzarət, işin optimal təşkili;
- Yüksək keyfiyyətli yemlərlə yemləmə, məhsuldarlığa və bədən quruluşuna uyğun yemləmənin təşkil olunması

Azərbaycanda ümumi sürüdə südlük istiqamətli mal-qara daha üstünlük təşkil edir. Süd istehsalının ümumi həcmi bilavasitə ölkədəki mövcud inəklərin baş sayından da asılıdır.

Cədvəl 1.

Heyvandarlığın əsas göstəricilərinin dinamikası

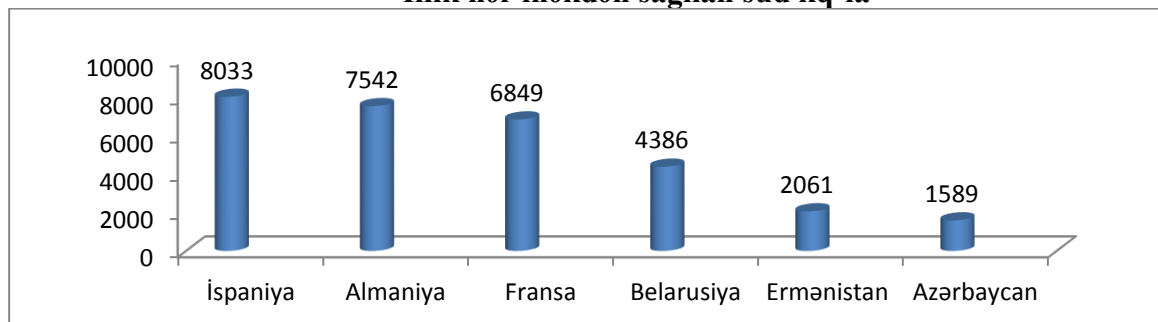
Göstəricilər/illər	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Mal-qaranın baş sayı (min baş)	2315,8	2613,7	2708,3	2698,5	2672,9	2658,8	2646,6
O cümlədən inək və camış (min baş)	1117,0	1261,4	1302,1	1299,0	1285,8	1279,1	1278,2
Süd istehsalı (min ton)	1251,8	1535,8	1924,5	2009,9	2024,1	2080,4	2150,8
Hər inəkdən sağılan süd (kq.)	1218	1280	1455	1523	1528	1589	1653

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəl 1-dən görüldüyü kimi son 14 ildə bütün göstəricilərin dinamikası artımla müşayiət olunur, ancaq son 4 ildə mal-qaranın ümumi baş sayında azalma baş verir. Paralel olaraq inək və camış sürüsündə də azalma müşayiət olunur. Həmin illər məhsuldarlığın və süd istehsalının artması heyvandarlığın intensiv inkişafı anlamını verməlidir. Süd istehsalında rentabellik onun məhsuldarlığından bilavasitə asılıdır. Son 14 ildə yəni hər inək və camışdan sağılan südün, yəni məhsuldarlığın artmasına baxmayaraq bu rəqəm çox aşağıdır. Məhsuldarlıq göstəricisini digər ölkələrlə müqayisə etdikdə bu mənzərə daha aydın görsənir.

Diqram 1.

İllik hər inəkdən sağılan süd kq-la

Mənbə: BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı 2018-ci il

Diqram 1-dən görüldüyü kimi, illik hər inəkdən sağılan süd həm ümumdünya səviyyəsindən və həm də müqayisə olunan ölkələrdən çox aşağıdır. Ölkəmizdə hər inəkdən sağılan süd Ermənistandan 23%, Belarusiyadan 2,8 dəfə, Fransadan 4,3 dəfə, İspaniyadan isə 5,1 dəfə azdır. Onu da qeyd etməliyik ki, inkişaf etmiş ölkələrdə hər inəkdən orta hesabla 5000 kq. süd

sağımı adi normadır və bu adi norma da bizim göstəricidən dəfələrlə çoxdur.

Ölkəmizdə südün məhsuldarlığının bu qədər aşağı olmasının əsas səbəbi mal-qara sürüsündə aşağı məhsuldarlığa malik yerli cinsdən olan mal-qaranın xüsusi çəkisinin çox olmasıdır. Müşahidələr də göstərir ki, şəxsi təsərrüfatlarda mövcud olan mal-qara sürüsünün mütləq əksəriyyətini yerli cinsdən olan inəklər təşkil edir.

“Azərbaycanda aqroemal sahəsinin müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri” adlı monoqrafiyamızda göstərmişdik ki, heyvandarlığın cins tərkibinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə damazlıq işinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsinə çox ehtiyac vardır. Artıq müəyyən işlər görülmüşdür və görülməkdədir. Heyvandarlıq təsərrüfatlarında seleksiya-damazlıq işlərinin elmi əsaslarla aparılması və heyvandarlığın cins tərkibinin yaxşılaşdırılması məqsədilə dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına xarici ölkələrdən yüksək məhsuldarlığa malik damazlıq heyvanların idxalı həyata keçirilir və heyvanların süni mayalandırılması işi getdikcə genişləndirilir. Belə ki, 2009–2019-cü illər ərzində “Aqrolizinq” ASC vasitəsilə ölkəyə 20 min başdan çox iribuynuzlu damazlıq heyvan gətirilmiş və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına güzəştli şərtlərlə lizinqə verilmişdir. Ölkənin müxtəlif rayonlarında 356 nəfər süni mayalama mütəxəssisi tərəfindən heyvanların süni mayalandırılması tədbirləri həyata keçirilir və hər il təqribən 100 min baş qaramal süni mayalandırılır. Eyni zamanda dövlət tərəfindən süni mayalanma yolu ilə alınmış hər baş buzova görə heyvan sahiblərinə 100 manat həcmində subsidiya verilir ki, bu da sürünün cins tərkibinin dəyişdirilməsi üçün əhali arasında böyük stimül yaradır. [2.s.19]

Süd istehsalı və məhsuldarlığa təsir edən əsas amillərdən biri güclü yem bazasının yaradılmasıdır. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən 2018-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında 2019-2023-cü illərdə heyvandarlığın intensiv inkişaf etdirilməsinə və öyrüş-otlaq ərazilərinin səmərəli istifadə olunmasına dair Dövlət Proqramı” hazırlanıb. 2019-cu ilin birinci yarısında proqramın ictimai müzakirələri keçirilib. Lakin hələ də onun təsdiqlənib-təsdiqlənmədiyinə dair hər hansı məlumat rast gəlmək olmur. Proqramda qarşıya qoyulan vəzifələrin bir çoxunun icrası digər dövlət qurumlarının, xüsusilə də Vergilər Xidməti və Dövlət Gömrük Komitəsinin, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin iştirakı ilə baş tuta bilər. Bu baxımdan, onun bilavasitə Prezident, yaxud Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiqlənməsi və həyata vəsiqə alması zəruridir.[3]

İribuynuzlu mal-qaranın sığortalanması üçün lazım olan prosedurlar başlanmalı və tezliklə başa çatdırılmalıdır. Bu prosesin başlanmamasının əsas səbəbi kimi mövcud heyvanların birkalanması, tam uçotunun qurulması prosesinin aparılmaması göstərilir. Bu işi Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi həyata keçirməli, bütün heyvanları qeydiyyatda almalıdır. Ümid etmək olar ki, 2021-ci ilin sonunadək bu proses yekunlaşacaq və heyvandarlıqla məşğul olan sahibkarlar da sığorta sisteminin yaratdığı üstünlüklərdən faydalana biləcəklər.

Azərbaycanda heyvandarlığın inkişafında ciddi rol oynayacaq amillərdən biri işğaldan azad olunmuş ərazilərin potensialından istifadə etmək perspektividir. Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Cəbrayıl, Zəngilan, Ağdam, Füzuli rayonlarında heyvandarlıq tarixən güclü inkişaf etmişdir. Bu baxımdan, onların azad olunması və bu potensialdan istifadə olunması heyvandarlığı daha da inkişaf etdirmək üçün əlverişli şərait yaradacaqdır.

Heyvandarlıq məhsullarının istehsalını stimullaşdırmaq məqsədilə 2020-ci ilin yanvarın ayından etibarən heyvandarlıq və quşçuluq təsərrüfatlarında istifadə olunan yem və yem əlavələrinin satış dövrü əDV-dən azad edilib. Bu da heyvandarlıq məhsullarının maya dəyərində böyük çəkiyə malik olan məsarifin azalmasına səbəb olmuşdur. Azadolma dövrü 4 illik müddəti əhatə edəcəkdir.

Süd emalı məhsullarının mövcud durumu və inkişaf istiqamətləri

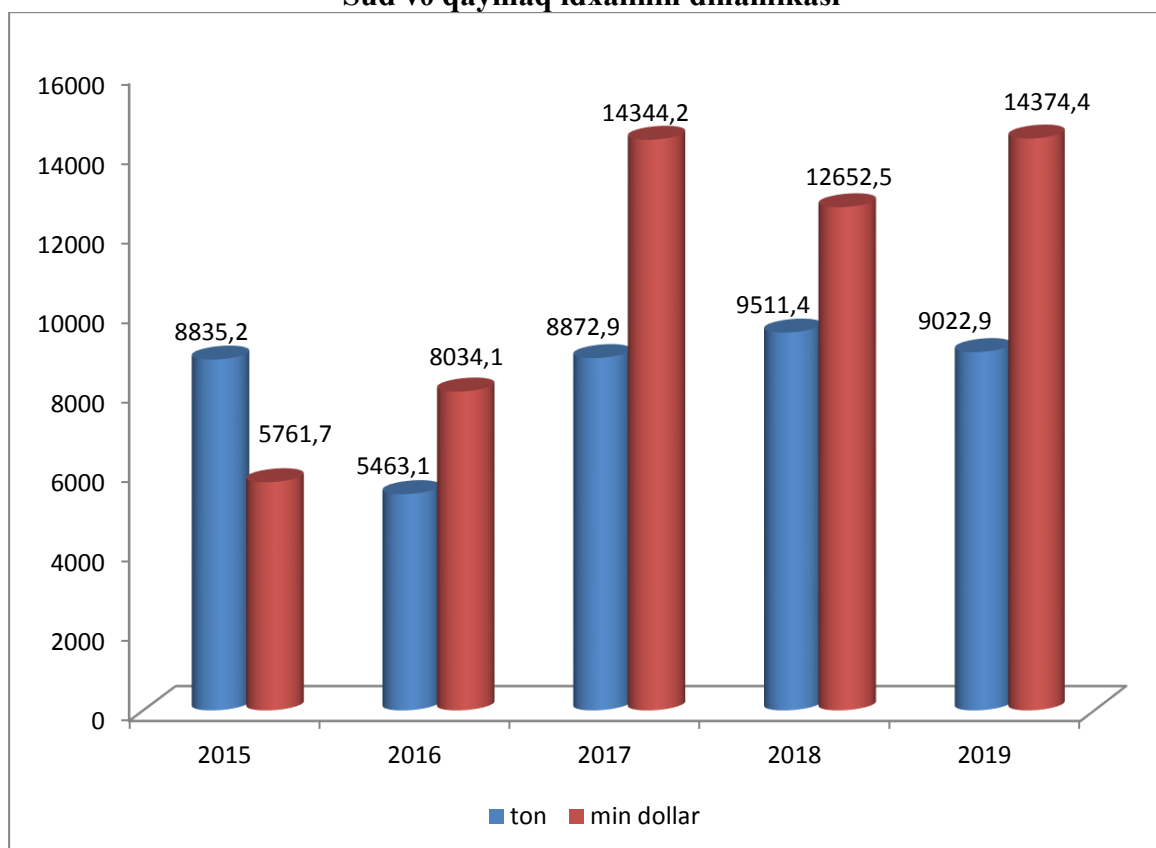
Süd emalı məhsulları Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatlarında yağlılıq dərəcəsi 1-3% olan süd, yağlılıq dərəcəsi 6-29% olan süd, pendir və kəsmik, smetan, kərə yağı və s. kimi istehlak malları qrupları şəklində göstərilmişdir. Dövlət statistika Komitəsinin məlumatlarını əsas götürsək, süd və süd məhsulları əhalinin özünütəminatmə səviyyəsi 2019-cu ildə 86,3% olmuşdur və onun dinamikasına nəzər salsaq məlum olar ki, son illər bu rəqəm azalmağa doğru meyillənmişdir. [4]

Süd istehsalının ilbəil artan dinamikaya malik olması fonunda bu məhsulun özünütəminatmə səviyyəsinin azalması başa düşülən deyil. Onu da nəzərə alaraq ki, əhalinin artımı süd istehsalının artımına adekvat deyil və daha kiçik dinamikaya malikdir.

Süd və süd məhsullarının idxal dinamikasına baxaq.

Diagram 2.

Süd və qaymaq idxalının dinamikası

Mənbə: Dövlət Statistika komitəsi

Diagram 2-dən göründüyü kimi süd və qaymaq idxalının dinamikası artmağa meyillidir. Belə ki, 2019-cu ildə süd idxalı 2015-ci ilə nisbətən, yəni son 5 ildə dollar ifadəsində 2,5 dəfə artmışdır. 2019-cu ildə isə əvvəlki ilə nisbətən isə bu rəqəm 13,4% artmışdır. Dövlət Kömrük Komitəsinin məlumatlarından məlum olar ki, bu rəqəm 2020-ci ildə də artmağa davam etmiş, 2019-cu ilə nisbətən artım 6,5% olmuşdur. [5]

Eyni zamanda diaqramdan müşahidə etmək olar ki, idxal olunan süd və qaymaq məhsulunun vahidinə ödənilən qiymətlər ilbəil artmağa meyillidir. Dünyada ərzaq mallarının qiymət artımı müşahidə edilir və proqnozlara görə bu qiymət artımları 2021-ci ildə də davam edəcəkdir. Ümumiyyətlə, qlobal iqlim dəyişikliklərinin təsiri ilə yaxın və ortamüddətli dövrdə

AUDİT 2021, 2 (32), səh.89-98.
AUDIT 2021, 2 (32), pp. 89-98.

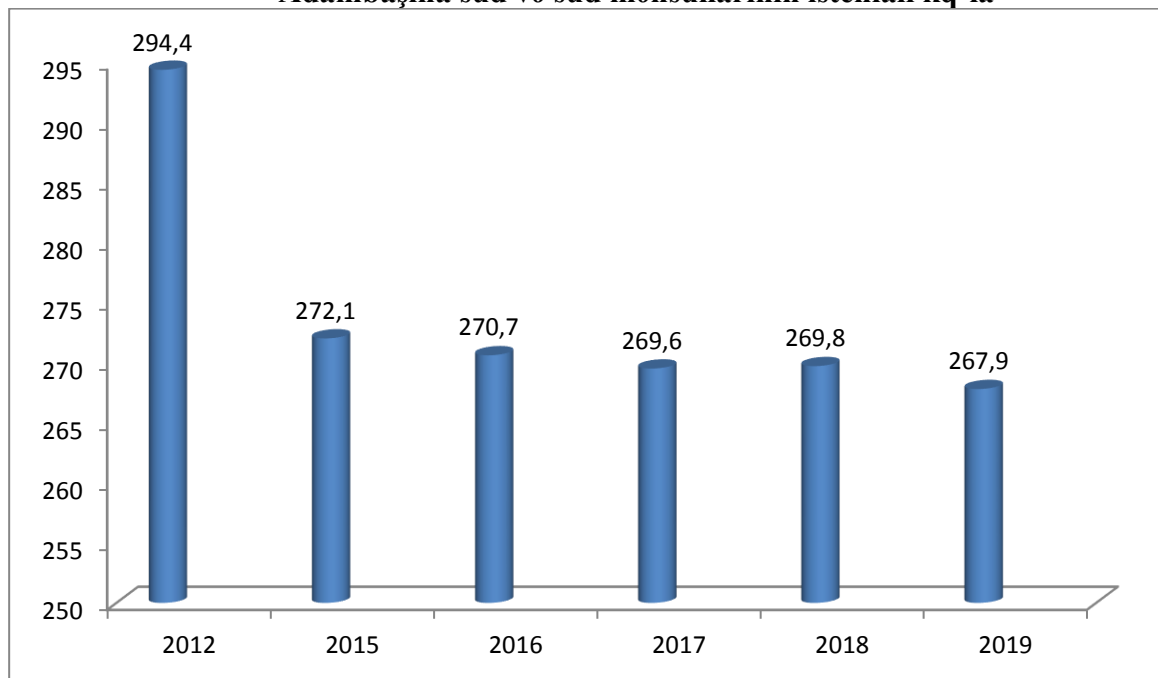
dünya ərzaq bazarında qiymətlərin davamlı olaraq artacağı gözlənilir. Buna görə də Azərbaycan strateji ərzaq məhsullarının istehsalının artırılması istiqamətində səylərini artırmalıdır. Hələlik, xüsusilə də heyvandarlıq sahəsində bu sahədə görülən işləri qənaətbəxş hesab etmək olmaz.

Bu nəticəyə gəlmək olar ki, həm istehsal, həm də idxal artmışdır. Bunun müqabilində adambaşına düşən süd və süd məhsullarının istehlakı əslində artmalıdır.

Mənzərənin daha aydın olması üçün süd və süd məhsullarının adambaşına düşən istehlak dinamikasını nəzərdən keçirək.

Diagram 3.

Adambaşına süd və süd məhsullarının istehlakı kq-la

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Diagram 3-dən görüldüyü kimi, son illər əhalinin süd və süd məhsulları ilə qidalanma səviyyəsi aşağı düşüb. Belə ki, 2019-cu ildə adambaşına süd və süd məhsullarının istehlakı 2012-ci ilə nisbətən 9% azalmışdır, yəni əhalimiz 2012-ci ilə nisbətən adambaşına 26,5 kq. az məhsul qəbul edir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı süd və süd məhsulları üçün adambaşına illik istehlak normasını 360 kq. müəyyən etmişdir. Ölkəmiz üzrə bu rəqəm 2019-cu ildə 267,9 kq., yəni 92,1 kq. az və ya 26% az olmuşdur. Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu üzrə bu rəqəm daha aşağıdır, adambaşına 246,5 kq. yəni ÜST-nın normasından 113,5 kq. az və ya 32% az olmuşdur. Bu rəqəmlərin müqabilində ölkədə süd və süd məhsullarının özünütəminatmə səviyyəsinin 86,3% olması başa düşülən deyil.

ÜST-nın istehlak normativlərini əsas götürsək, əhalinin tələbatını ödəmək üçün Azərbaycanda 3,6 mln. ton süd istehsal edilməlidir. Bu günkü süd istehsalı isə həmin normanın 58%-ni ödəyir.

Ayrı-ayrı süd məhsullarının istehsal dinamikasını nəzərdən keçirək:

Cədvəl 2.

Süd emalı məhsullarının istehsalı

	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Kərə yağı min ton	14,2	20,9	23,9	25,6	25,3	23,6	24,1
Pendir və kəsmik min ton	33,5	43,3	48,5	49,4	54,0	50,1	51,4
Yağlılıq dərəcəsi 1-3% olan süd min ton	494,0	812,8	857,4	880,5	913,9	911,3	945,4
Yağlılıq dərəcəsi 6-29% olan qaymağ ton	1608,0	4230,0	5132,0	6295,8	6541,2	6947,0	7620,2

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi, süd emalı məhsullarının istehsalında ümumilikdə 2005-ci ilə nəzərən müsbət dinamika müşahidə edilir. Bu məhsulların içərisində kərə yağı insan orqanizmi üçün ən lazımlı və qiymətli qida məhsuludur ki, bu məhsulun istehsalında son 3 ildə azalma meyilləri hiss olunur. Belə ki, 2019-cu ildə kərə yağı istehsalı 2016-cı ilə nisbətən 6% azalmışdır.

Ölkədə 2014-cü ildə adambaşına illik kərə yağı istehlakı 4,7 kiloqram təşkil etsə də, 2019-cu ildə bu rəqəm 3,3 kiloqrama düşüb. Qeyd edək ki, ÜST-nin tərtib etdiyi qida normasına görə, sağlam inkişafı təmin etmək üçün bir nəfər il ərzində 7,2 kiloqram kərə yağı istehlak etməlidir. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycan əhalisi ÜST-nin normasından 2,2 dəfə az kərə yağı istehlak edir. Bu illər ərzində ölkədə süd istehsalının və idxalının artması fonunda adambaşına kərə yağının istehlakının aşağı düşməsi başa düşülən deyil.

Ölkədə 50-yə yaxın süd emalı müəssisəsi fəaliyyət göstərir. Bu müəssisələr əsasən Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir, Lənkəran, Xırdalan, Şamaxı, Salyan, Siyəzən, Qəbələ, Bərdə, Zərdabda yerləşir. “Atena”, “Palsüd”, “Milla”, “Azərsüd” və s. süd və süd məhsulları istehsalında artıq ölkədə tanınmış brendlərdir.

Heyvandarlıq müəssisələrinin, fermerlərin müasir süd zavodları ilə klaster qurumlarının altında birləşməyi süd istehsalı və emalının inkişafında böyük rol oynaya bilər. Bu təcrübədən inkişaf etmiş dünya ölkələrində uğurla istifadə edilir. Heyvandarlıq və emal müəssisələrinin bir çətir altında olması hər şeydən öncə istehsalın artmasına, keyfiyyətin yüksəldilməsinə, əlavə dəyər zəncirlərinin yaranmasına ümumi maraq oyadardı. [6]

Y E K U N

Azərbaycanda süd və süd məhsullarının istehsalını artırmaq, əhalinin bu məhsullara olan tələbatını tam ödəmək mümkündür. Süd istehsalının adambaşına istehlak norması Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) normativlərindən çox azdır. Ölkə əhalisini bu məhsullarla tam təmin etmək üçün mal-qaranın baş sayının iki dəfə azaldılması və sürünün cins tərkibinin mütləq əksəriyyətinin yüksək məhsuldar cinslərin xeyrinə dəyişdirilməsi hesabına mövcud istehsalı 2-2,5 dəfə artırmağa imkan yaradardı. Gəldiyimiz bu nəticəni möhkəmlən-

dirmək üçün bir misal göstərmək yerinə düşərdi.

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı təşkilatının (FAO) hesabatına görə İspaniyada cəmi 844,8 min baş inək mövcud olmuş, illik süd istehsalı isə 6,8 mln.ton olmuşdur. Azərbaycanı isə sürüdə inək və camışların sayı 1278 min baş, süd istehsalı isə 2,1 mln. ton olmuşdur. Yüksək məhsuldarlığa malik inəklərin iqtisadi cəhətdən nə qədər səmərəli olduğunu və ölkədə istifadə olunmayan böyük potensialı bu misaldən aydın görmək olar.

Azərbaycanda tətbiq edilən aqrar sığorta mexanizmi vasitəsilə ölkədə kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortalanması nəzərdə tutulur və bu proses tezliklə başa çatdırılmalıdır. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinə məxsus heyvanların sığortası haqqında qaydaların qəbul edilməsinə baxmayaraq bu məsələ çox uzanır. Eyni zamanda heyvanların sığortalanması və sığortanın ödənilməsi zamanı sənədləşdirilmə qaydaları sadələşdirilməli, bürokratik əngəllər aradan qaldırılmalıdır.

Müasir mərhələdə aqrar sənaye kompleksində sahələrarası əlaqələrin inkişafının aktual problemi klasterlərin formalaşmasıdır. Süd istehsalı və emalı klasterləri bazar iştirakçıları üçün iqtisadi cəhətdən sərfəli olacaq, çünki o, yaradılmış məhsulun son istehlakçıya çatdırılmasını sürətləndirir, bu da məhsul istehsalının həcminin artırılmasına, istehsal münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinə və istehsalın səmərəliliyinin artırılmasına kömək edir. Eyni zamanda gəlirlərin düzgün bölüşdürülməsi üçün daha optimal şərait yaradılır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
<https://president.az/articles/22110>
2. Y.M.Sadiqov “Azərbaycanda aqroemal sahəsinin müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri” Bakı “Avropa” nəşriyyatı 2018 (85s)
3. “Azərbaycan Respublikasında 2019-2023-ci illərdə heyvandarlığın intensiv inkişaf etdirilməsinə və öyrüş-otlaq ərazilərinin səmərəli istifadə olunmasına dair Dövlət Proqramı”
http://aeim.gov.az/uploads/qanunvericilik/dovlet_proqramlari/2019-2023- pdf
4. Dövlət Statistika Komitəsi https://www.stat.gov.az/source/food_balances/
5. Dövlət Kömrük Komitəsi <https://customs.gov.az/az/faydali/gomruk-statistikasi/en-cox-idxal-olunan-mallar/>
6. T.Əliyev “Klasterlər: Beynəlxalq təcrübə və innovativ inkişaf “ Bakı “Elm və Bilik” nəşriyyatı 2019 s.535
7. İ.N.İbrahimov “Aqrar sahənin iqtisadiyyatı” monoqrafiya Bakı-2016 (656səh.)
8. МОЛОКО. Переработка и хранение: коллективная монография. - М.: Издательский дом «Типография» РАН. - 2015 г. - 480 с. Всероссийского научно-исследовательского института молочной промышленности
9. Трухачев В. И., Капустин И. В., Злыднев Н. З., Капустина Е. И. “Молоко: состояние и проблемы производства” Монография Издательство «Лань» 2018 (300 с)
10. А.В.Мамаев, Л.Д.Самусенко: “Молочное дело”. Издательство: Лань, 2020 г. (384с.) <https://www.labirint.ru/books/757539/>

*Садыгов Юнус Муса оглы,
кандидат экономических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник
Института Экономики НАНА,
Бакинский Университет Бизнеса
E-mail: y.sadikhov@mail.ru
© Садыгов Ю.М., 2021*

UOT 332.02

ПРОИЗВОДСТВО И ПЕРЕРАБОТКА МОЛОКА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ: ТЕКУЩАЯ СИТУАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования: выявление возможностей развития производства и переработки молока, определение стратегической роли животноводства в продовольственной безопасности.

Методология исследования: исследование выполнено на основе таких методов исследования, как сравнительный анализ, статистический анализ, наблюдение и логическое обобщение.

Практическая значимость исследования: в статье проанализировано текущее состояние производства молока и его переработки в Азербайджане, представлены данные и рекомендации по перспективам развития.

Результаты исследования: в целях повышения конкурентоспособности и повышения эффективности в ненефтяном секторе страны, а также в связи с обеспечением востребованности населения за счет местных продуктов, развитие животноводческих и перерабатывающих предприятий показано приоритетным направлением.

Оригинальность и научная новизна исследования: даны обоснованные и некоторые конкретные предложения о том, что кластеры могут быть более эффективными в развитии производства и переработки молока. Практическое значение исследования отражено в предложениях и рекомендациях, которые важны для полного обеспечения населения молочной продукцией, повышения конкурентоспособности, снижения затрат и развития животноводства в стране.

Ключевые слова: молоко, переработка молока, импорт, разведение, самоокупаемость, лизинг, животноводство.

*Yunus Musa Sadigov,
Ph.D. (Econ.), Associate Professor,
Senior Researcher at ANAS
Institute of Economics,
Baku Business University,
E-mail: y.sadikhov@mail.ru
© Y. M. Sadigov, 2021*

MILK PRODUCTION AND PROCESSING IN AZERBAIJAN: CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

ABSTRACT

The purpose of the research: the main goal of the study is to identify opportunities for the development of milk production and processing, to determine the strategic role of livestock in food security.

The methodology of the research: the study is based on research methods such as comparative analysis, statistical analysis, observations, and logical generalization.

The practical importance of the research: the article analyzes the current state of milk production and processing in Azerbaijan, presents data and recommendations on development prospects.

The results of the research: to increase competitiveness and efficiency in the non-oil sector of the country, as well as in connection with ensuring the demand of the population through local products, the development of livestock and processing enterprises is shown as a priority.

The originality and scientific novelty of research: well-founded and some specific suggestions are given that clusters can be more effective in the development of milk production and processing. The practical significance of the study is reflected in proposals and recommendations that are important for the full provision of dairy products to the population, improving competitiveness, reducing costs, and developing livestock production in the country.

Keywords: milk, milk processing, import, breeding, self-sufficiency, leasing, animal husbandry.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
12.04.2021
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
19.04.2021
Çapa qəbul olunmuşdur: 28.04.2021*

*Дата поступления статьи в редакцию:
12.04.2021
Отправлено на повторную обработку:
19.04.2021
Принято к печати: 28.04.2021*

*The date of the admission of the article to the editorial office: 12.04.2021
Send for reprocessing: 19.04.2021
Accepted for publication: 28.04.2021*